Jaroslav Bouček

DO VYKOTLANÉ VRBY – HISTORIK JAN SLAVÍK V 60. LETECH

Mezi historiky, pro které znamenal „Vítězný Únor" dlouhodobé umlčení, patřil historik Jan Slavík (1885 - 1978)[1]. Právě Slavíka si vybral T.G.Masaryk k doplnění svého stěžejního díla *Rusko a Evropa* k novému vydání a podnětný Slavíkův přístup se projevil zejména v obsáhlých monografiích o ruské revoluci (*Lenin*, 1934 a *Leninova vláda*, 1935). Z meziválečného období jsou známé i Slavíkovy zásahy do teorie historického poznání, pojetí českých dějin, zejména výkladu husitství. Vzešly ze zapálených polemik s jeho učitelem, profesorem Josefem Pekaře (*Dějiny a přítomnost*, 1931 a *Husitská revoluce*, 1934). Svůj zájem Slavík obracel i do raného středověku (*Sv. Václav a slovanské legendy*, 1929) a poválečný vývoj znemožnil dokončení plánované syntézy *Vznik českého národa* (I. a II.díl, 1946 a 1948). Slavíkovu literární činnost, zejména jeho epigramy, vzpomněl ve svých pamětech Zdeněk Kalista.

Slavíkův novinářský boj na obranu demokracie a svobody tisku v krátkém období 1945 - 48, kdy byl jedním z mála u nás vystoupil na obranu Zoščenka a Achmatovové ve zámém leningradském případě, skončil tím, že byl 25.února 1948 zatčen (byl propuštěn po prezidentské amnestii). Byl také s dalšími literáty vyloučen ze Syndikátu spisovatelů. Brzy po svém návratu z vězení začal Slavík komentovat současné události ve strojopisech nazvaných souhrnně *Do vykotlané vrby - materiály k dějinám současnosti.*

Ve svém prvním dochovaném komentáři z července 1950 *Středověk v revoluci - čili proč mluvím do vykotlané vrby* Slavík napsal: *„Náš stát dnes ovládají komunisté, kteří fanaticky věří, že se v Rusku bolševikům podařilo uskutečnit socialismus a že totéž se podaří v Československu. Tohle veřejně popírat, znamenalo by se vydávat podobnému nebezpečí, jaké za panství církve hrozilo tomu, kdo tvrdil, že učení o bohu a životě nesmrtelném je nepravda... Při takovém stavu věcí zdá se jedině rozumné nechodit s nevírou v komunistická dogmata na veřejnost a mlčky očekávat věci*

1 Souhrně o J. Slavíkovi v úvodu k výboru z jeho publicistiky J.Slavík, Iluze a skutečnost. Praha, Academia 1999. (Ed. J.Bouček). Činnost J. Slavíka v l. 1945 - 1948 je zachycena příspěvcích J.Hanzala a A.Kostlána na konferenci pořádané ÚČL Rok 1947.

Jan Slavík: „V Československu občanská odvaha poklesla tak hluboko, že sebemenší narážka na přehmat držitelů moci se pokládá už za buhvíjakou mužnost."

foto: archiv autora

příští. Jenže perspektiva budoucnosti se stává každým dnem povážlivější. Stále určitěji se rýsuje nebezpečí, že bolševická revoluce, která ve své prvé fázi nesporně popohnala společenský pokrok, přivede svou degenerovanou formou socialismu slovanské národy k pohromě. Rostou obavy, že sovětský blok států při svých pokusech rozšířit hrůzné formy socialismu utrpí nakonec porážku od nejkulturnějších národů, bránicích se, aby pod maskou socialismu nebyli vrženi do nového středověku."[2]

V listopadu 1957 na okraj čtyřicátého výročí ruské revoluce Slavík zopakoval, v čem se s komunisty rozchází: *„Komunisté čtvrt století řádění Stalina pokládají jen za jakousi chybičku, kterou ÚV strany po Stalinově smrti „směle" odstranil. V tom se s komunisty rozcházím diametrálně a žádná shoda tu není možná. Ti, kdo věří, že v Rusku je uskutečněn socialismus, naprosto nemohou připustit tezi, že z bolševické revoluce vyrostla nová vládní forma despotická. Tož i v další desítce let bolševické revoluce zůstávám v očích komunistů štváčem, mohoucím své pomluvy jen šeptat do vykotlané vrby."*[3]

K Chruščovově utopickému programu *Již naše generace bude žít v komunismu* historik přistupoval naopak mnohem shovívavěji: *„Chruščovův chiliastický slib, že dnešní sovětská generace se dožije komunismu, zůstane slibem, ale dosti bude, splní-li se osudová*

2 J. Slavík: Materiály k dějinám přítomnosti. SÚA a.j. 17, s. 88.

3 J.Slavík: Materiály k dějinám přítomnosti, s. 50-1.

podmínka, se kterou Chruščov svůj slib spojil, zvýší-li sovětský lid svou pracovitost, pracovní kulturu."[4]

Zde Slavík opět navazoval na své předválečné studie, kde zdůraznil, že hodnocení revoluce se neměří tím, jak dalece se vybojoval program revolučních radikálů. Opíral se o teorii heterogenie cílů sociálního psychologa A.Wundta a ruského smenovechovce N.N.Ustrjalova, který prohlašoval, že ruská revoluce sice ztroskotala ve svém pokusu být světovou proletářskou revolucí, ale je naopak úspěšným, byť násilným, procesem vytváření moderního ruského národa. Přes všechny zápory ruská revoluce přinášela společenský a hospodářský pokrok v zaostalé zemi.

Tehdy, v šedesátých letech se historik mohl opět, aspoň částečně, objevovat na veřejnosti. Přednášel v Historickém klubu o starších českých dějinách a jeho přednášky byly středem zájmu vrstevníků i mladší historické generace. S obnovou činností Historického klubu v 60 letech souvisela i Slavíkova živější korespondence s předválečnými kolegy - historiky, Karlem Kazbundou[5] a Jaroslavem Werstadtem[6], kde

4 Tamtéž, s. 95.

5 Milý pane docente, V Praze 21.X.1965

Když před měsícem jsme na ruských Olšanech pohřbívali Eugeneja Maximoviče, zaměstnance Ruského zahraničního archivu, jednoho z posledních svědků, co v oddělení dokumentů nebylo a co bylo na Východ vydáno, vzpomenul jsem si, že Vám dluhuji odpověď na milý dopis. Odkládal jsem to stařecké pomlouvání moderní historiografie až konečně přišla narážka důraznější - z druhého břehu. Při setkání s Janem Thonem zvěděl jsem, že Vás už z tohoto světa i fakticky odepsali a že prý byl mile překvapen, když Vás potkal v Praze živého! V tom jsem vycítil, já - mortuus vivens, jak si říkával náš Jaroslav Goll, popud, abych konečně rozhýbal svůj špatný psací stroj (můj rukopis ovšem dopadl by mi nesrovnatelně hůře) a poslal do Vaší Ithaky odpověď. Na Vaši publikaci se opravdu těším, ačkoli je to nepřirozené - posílat spis člověku, který své knihy zrovna prodává, vlastně už prodal. Je to však jistý pokrok, že můžete publikovat. Nedávno vyšlý první díl Bartošovy Husitské revoluce je také symptomem, že čas nestojí. Takovým příznakem je také husovské sympozium, třebas budí myšlenky, jež jsem vyjádřil v příloze. „Pokrokem" jsou také zájezdy dnešních historiků do ciziny na kongresy. Dostal jsem nedávno pohlednici z Vídně od brněnského Macůrka. Na přednáškách Historického klubu také poznávám, že režim má strpení se starými idealistickými přežitky. Ostatně, nemusí to rozhánět. Ta havěť vymře smrtí přirozenou. V květnu zemřel carův, to jest Pekařův střelec - posel, jak jsem mu říkával, Josef Klik, v září ho následoval jeho nástupce v jednatelství Historického klubu - Jan Klepl. Omnes eodem cogimur. Před dvaceti lety Klepl mi poslal dopis k narozeninám, kde psal cosi o mých bojích za historickou vědu. Kopii té odpovědi jsem náhodou našel a posílám Vám ji ještě s jinými jedovatinami - pro ukrácení chvíle.

Zdraví Jan Slavík

Vážený pane docente,

děkuji za vzpomínku k Vánocům. Sám už po léta se neodvažuji někomu k svátkům psát a zvláště ne vinšovat šťastnější nový rok. Důvod uvádět snad nemusím. Po léta jsem psal „komentáře do vrby", v nichž jsem glosoval revoluční události a ukládal jako materiál k dějinám přítomnosti. Ani to už neděláme. Hezkou hromádku těch papírů vzala si z mého stolu policie. Zachová-li se to v archivu ministerstva vnitra, budoucí nějaký Roubík či Váš jmenovec bude mít dosti dokladů, jak asi jsem špatně viděl, co se v přítomné době děje. Jako historik revoluce objevím se patrně bídným a slepým komentátorem doby přítomné. Také epigramové reakce na veliká díla už oddýchává od dob když liktorové u mého známého si vybrali pro archiv vnitra přes

dvě stě epigramů. To také snad dostačí jako budoucí pramen, svědčící o mé historické slepotě. Z jednoho takového desatera z doby ještě živého patriarchy české vědy historický, dovolil jsem přiložit ukázku. O naší historické vědě jako plnokrevný exhistorik nic nevím. Snad jen to, že prof. Pekař v hrobu se obrátil po druhém, když zvěděl, že dědicem jeho katedry je žid Graus. Poprvé se obrátil, když Graus převzal redakci historického časopisu. Před týdnem jsem na Vás intenzivně vzpomínal. Po šestadvaceti letech jsem probíral a pálil papíry (mně došlou korespondenci), kterou jsem si při své ejekci odnesl domů z Ruského archivu. Nic z toho nemůže být potřebné, když Ruský archiv už neexistuje!

Zdraví Vás srdečně Váš Jan Slavík V Praze 17.I.1966

Vážený a milý pane docente, V Praze 10.III.1966

Pospíchám s díky kvitovat zaslané dva svazky Vašeho díla, které ovšem jsem dosud nepřečetl. Ale pouhé nahlédnutí do několika kapitol vzbudilo ve mně tolik pocitů, že vrhám je na papír. Nebyly to vždy pocity libé. Skoro se stydím přijmout knihu s věnováním, když spisy toho druhu i s věnováním dávno putovali do antikvariátu. A nač posílat knihu člověku, který je - abych užil Gollova terminu - mortuus vivens, dávno nepracující mrtvola! Jako šlápnutí na ropuchu působil na mne „úvod" Arnošta Klimy, jednoho z největších ignorantů v naší historiografii. Kdybych byl tušil, že se vetře ten chlapec do Vašeho díla byl bych o něm do Akademie napsal horší věci než o akademikovi Mackovi,když si troufl svými pravopisnými chybami zaneřádit vydání Šustových pamětí a pátý díl Urbánkových Dějin. Myslím, že „zasláno" paní nezůstalo bez výsledku. Pan Macek se chystal doprovodit svým říkáním Bartošovy Dějiny husitské revoluce, ale pak od toho upustil! V Akademii ovšem mají ode mne také dvě „zaslána", upozorňující na hrůzné chyby Klímovy. Byl jedním z autorů středoškolské učebnice Československé dějiny. Této učebnici sám jako úředník ministerstva dal aprobaci! Ale vysypalo se na knihu tolik žalob, že byla po roce honem vzata ze škol. Klíma je autorem části pověstné Makety, partie konce století XVII. a první poloviny století XVIII. Ve své stížnosti na Maketu, poslané předsedovi Akademie Šormovi, podal jsem velkou řadu hotových „bot" tohoto vysokoškolského znalce. Moji stížnost mi Šrom vrátil, protože prý „hrubě autory napadám". Tyto hrubosti záležely v tom, že jsem např. Klímovi vytkl, že prohlašuje posledního Habsburka Karla VI. za syna Josefa I., že si plete Slovinsko a Slavonii, že si plete Stoličný Bělehrad se srbským, že zcela falešně vykládá pragmatickou sankci. Tato má žaloba se dnes oklepává na stroji. Až ji dostanu, pošlu Vám partii Věcné a jazykové nedostatky v příspěvku Arnošta Klimy. Uvidíte, kde se tak drze vetřel do Vašeho velikého díla!

Prozatím dovoluji si Vám poslat svá „Apomeumata", jež jsem napsal r. 1952. Několik historiků mne před rokem vyzvalo, abych jim dal fragmenty ze svých prací, které se nedostaly do tisku. Slíbili, že je svým nákladem rozmnoží a aspoň v té podobě zachovají. Bohužel, mohl jsem dodat jen fragmentissima, poněvadž jsem po léta dával své papíry vnučce na školní sběr papíru. Vaší knize se blíží nejvíce moje vzpomínky na universitní studia a na styky s universitními učiteli. Budete-li ve své práci pokračovat, budete mít o „pramen" více. Pošlu Vám to zvláštní zásilkou. Také si Vám dovolím zaslat zaslat některá fragmenta z chystané práce Palackého Dějiny, jež měla vyjít u Laichtra. Je tam hodně o Hoflerovi, jemuž, jak jsem viděl při letmém nahlédnutí do spisu, věnujete hodně pozornosti. Hofler měl také figurovat v závěru mé práce Vznik českého národa, jež měla končit vyličením paniky která v letech 60. a 70. zachvacovala sudetské Němce, když se valem česká města počešťovala. Hofler to byl, jenž zvláště bil na poplach. Jeho řeč o heidelberské universitě, kterou ve své knize připomínáte, byla jedním z takových projevů strachu, aby český národ neopakoval husitskou pohromu německého živlu - ve spojení s Ruskem! Tak to tenkrát sudetští Němci formulovali. Také fragmentissima o tom dovolím si Vám poslat - až je dostanu. Vlastní opis bídného pisaře na bídném stroji předkládat Vám nechci.

Vidím, že jsem se stařecky rozpovídal, ač jsem Váš spis ještě nečetl. Až jej spolknu, doufám, že budu moci napsat Vám něco příjemnějšího a kloudnějšího. Pouhé nahlédnutí mi napovídá, že jde o solidní, všude na pramenech založenou kazbundovskou práci. Bohužel, padla do rukou - mrtvoly.

Se srdečným pozdravem Váš Jan Slavík

Vážený pane docente, V Praze 24.dubna 1966

odpovídám na Váš milý, velmi obšírný dopis pozdě z této příčiny: V Historickém klubu byla ohlášena na 19.duben přednáška dra Kučery o historických disertacích na universitě. Čekal jsem, co se tam dozvím, vlastně zda také tato přednáška bude mi potvrzením, že nepravem se na mne mnozí páni zlobili, když jsem napsal, že universita je posledním cechem, který ze středověku zůstal. Ale přednášející náhle nervově onemocněl a místo něho před-

našel dr. Maur svou studii ze selských dějin. Vaši hutnou práci* jsem také pročítal z toho svého egoistického stanoviska a ovšem našel jsem v ní potvrzení své teze. Universita byla za Rakouska, za první republiky a je dodnes cechem se svými dobrými i stinnými následky pro historickou vědu. Vedle toho mne, zkaženého politikou, při četbě Vašeho spisu stále provázela myšlenka o osudech historických stolic v socialistické republice. To silně změnilo mé hodnocení těch, kdo v polofeudálním Rakousku rozhodoval o obsazování stolic. Jak vysoko tu stojí např. Lev Thun. Jaké vědecké podmínky kladli uchazečům ve srovnání s dobou přítomnou! Jinak četba Vaší knihy byla pro mne jednou zase požitkem, vlastně je to vedle Bartoškových Dějin husitské revoluce jediná kniha, která se mi zdá hodná publikací Akademie. Mackův Tábor, jím redigovaný Přehled československých dějin, Kalivodova Husitská ideologie, byly pro mne hrozným utrpením, které mne vydráždili k několika zasláním Akademie, na konec přímo na adresu Šormovu. Vše to bylo ovšem jen donkichotství, v němž se hledaly osobní pohnutky proti „marxistickým" spisům.

To, co jste napsal o tzv. Pekařovu memorandu, dovolil jsem si bez Vašeho svolení předložit, Werstadtovi, kterého ta věc stále zajímá, zatímco co já „svou pravdou" špatně jsem se odvděčil proti Pekařovi, který mi prokázal tolik dobrého. Vzpomínka na tu aféru budí ve mně nepříjemné pocity, zejména, když stále jsou lidé, kteří se domnívají že jsem tím „sloužil" Benešovi. Ve vaší knize jako vědec získává Höfler. Jistě právem Jeho práce zejména z oboru českých dějin, byla podceňována. Politicky ovšem od počátku stál na stanovisku, že osud malých národů je rozhodnut, třebas od samých počátků jako mladý spolupracovník Gorresova časopisu projevil takřka instinktivní strach z Ruska a z panslavismu, jak to bylo také u otce marxismu. Dočkám-li se, že mi to slušně odepou, pošlu Vám své fragmenty ze studie o Palackého Dějinách, kde jsou také odstavce o Höflerovi. Přeji Vám, abyste třetí díl své práce za nepříznivého vědeckého klimatu ve zdraví brzo dokončil, a znovu děkuji za darované dva svazky.

Se srdečným pozdravem Váš Jan Slavík

*F. Kazbunda: Stolice dějin na pražské universitě I - III. Praha 1965 - 8.

Vážený příteli, V Praze 22.června 1969

Opožděně děkuji za třetí díl Vaší skvělé práce. Rozhodl jsem se totiž napsat Vám, až knihu přečtu. Bohužel, ty tam jsou časy, kdy jsem objemnou zajímavou knihu spolkl za dva tři večery. Je Vám známo, že jsem v životě mnoho spisů nepochválil. Tentokrát však vyznávám, že jste dal české vědě historické opravdu nastolní (jak říkají Rusové) dílo, které na dlouhou dobu bude nepostradatelné každému, kdo bude psát něco o české historiografii. Zvláště cením, že jste se neomezil na úřední materiál, ale zachoval paměť na spoustu literatury, která vznikla při různých kontroverzích. Více Vám o knize napíši, až ji z novu přečtu neb povážlivě chabnoucí paměť neudržuje hned ty nové věci, o kterých jsem se od Vás dozvěděl.

Dokladem chatrné paměti je přiložení číslo Revue dějin socialismu, 1968, č.4, kde je otištěna moje stať Pád první republiky. Nepamatuji si dobře, zda jsem Vám ji na podzim poslal. Pro všechny případy posílám ji s tímto dopisem. V případě, že toto číslo už ode mne máte, nevracejte mi je! Je to totiž číslo časopisu, s jakým jste se při svém bádání historiografie tří století nesetkal. Moje brožura Pád první republiky byla už na skoku do rotačky, když ji cenzura druhé republiky zakázala. Po třiceti letech redakce Revue dějin socialismu požádala mne, aby tuto brožuru mohla otisknout. Číslo, kde byla vytištěna, bylo připraveno k expedici, když přišel 21.srpen. Páni se neodvážili je abonentům rozeslat. Na místo toho vydali číslo páté, kde otiskli stati čísla čtvrtého s vynecháním mého článku!* Abonentům oznámili, že čtvrté číslo nevyjde a že administrace je ochotna příslušnou část předplatného vrátit! Nerozeslané číslo studenti i historikové si kupují pokoutně. Mně vzkázali, že mi mohou dát zdarma libovolný počet exemplářů. Z toho vedle jiných věcí je jasno, že mohu posílat svým přátelům, známým svou stať dvakrát a posloužit jim, kdyby snad žádali exemplář další! Spisy mají legrační osudy.

S opakovaným díkem za znamenitou knihu zdraví Vás Jan Slavík

AAV ČR, fKazbunda, korepondence.

*/A také rezoluce čs. historiků z června 1968, pozn. J.B./

6 Milý a zbylý příteli,

ježto sibiřsky rozsáhlý formát dopisu mohl by vést ke znepokojení, že není něco v republice i u mne, jejího poloobčana, v pořádku, honem sděluji, že nikde nic zlého se neděje. Causa scribendi je tato: Objevil se u mne můj známý z Kladna, který se byl podívat za synem v Americe. V Clevelandu seznámil se s Čechem, správcem nějaké knihovny, který ho požádal, aby v Československu sehnal všemožnou literaturu o našich východních legiích. Obrátil

se projevovaly někdy až nepřiměřeně odmítavé, i když z hlediska psychologie historikova dlouhodobého osamocení pochopitelné, ohlasy na soudobou historickou produkci. Tak bouřlivý nesouhlas vyjadřoval i s prací těch mladších vědců, kteří se, jako byl například filosof Robert Kalivoda, začali ke Slavíkovi hlásit.[7]

Také postupující oficiální destalinizaci a uvolňování v české kultuře v průběhu šedesátých let sledoval Slavík s velkou rezervou. Tak například o III.sjezdu Svazu československých spisovatelů, najdeme ve Slavíkových komentářích suché konstatování:

---

se na mne, abych mu poradil. Řekl jsem mu, že snad se dá něco sehnat ve výměnném fondu knihovny Památníku odboje a že mám přítele, který tuto knihovnu kdysi tvořil a dosud, ač v penzi, má dobré styky se zaměstnanci tohoto ústavu. Věc zrovna nespěchá. Stačí věc vyřídit, až se na podzim vrátíš do Prahy. Jen bych Tě prosil o předběžnou informaci, zda se s tím dá něco dělat, zda je naděje, aby se ta literatura dala sehnat. Rozumí, se že by to bylo za dolary. Myslím, že Tvou odbornost a ochotu velmi popíchnu, když sdělím, že tím knihovníkem v Clevelandu je dr.Kalina, syn známého radikálního státoprávníka* a, nemýlím-li se, Tvého dobrého známého! Vzal-li jsem na tak stručnou záležitost tak velký formát papíru, je to ze zvyku. Každý den totiž odnese to několik půlarchů papíru při mém věčném - jak říká má vrchnost - klepání do stroje. Vytkl jsem si totiž tři světoborné vědecké a literární úkoly. Oklepat trosky z poznámkových bloků ke Vzniku českého národa, rozmnožit komentáře o době přítomné a pořídit z epigramů nějaké výbory.

S materiálem ke Vzniku dlouho nevydržím. Dopálím se na sebe i na jiné, že jsem to nemohl vydat, a to mne vede k tomu, že rychle přecházím k druhému úkolu. Opisuji komentáře o studené válce. Při tom stále mne něco nutká, abych kytici z těch komentářů položil ke stupňům trůnu. Proti té hlouposti však nalézám účinný lék v myšlence, že bylo by to nadbytečné, abych posílal, co jsem už pomocí policie i pošty předložil k uvážení a že má dobrá snaha nebyla panstvem kvitována. Nebudu se vnucovat, ani obtěžovat. A když mám dost revoluční prózy, začnu překlepávat epigramy. Přitom ve výboru nehledím se momentem „uměleckým", ale „historickým". Svým komentářům dal jsem název Dějiny přítomnosti (pod tím názvem dostaneš na podzim exemplář; nestane-li se do té doby se mnou něco lidského). Ale ten název hodí se dobře také na plody básnické. Také ty jsou vlastně komentářem naší revoluční doby. Při tom moje choleričnost přemáhá vlastnost historika. Při opisování epigramů nejednou se mi vloudí jiný rým, nikoli však umírněnější, jak to bývá, když se literát vrací ke starším plodům vzteku svého. Přikládám několik ukázek.

Z novinek společensko-hospodářsky-politických ti jistě je známo, že celá Praha, to jest všechny domy v Praze, jsou na prodej. Stačí, aby se obyvatelé smluvili, že si svůj byt koupí. Zaplatí se státu hezké peníze, převezme se náklad na údržbu a činže se bude platit dál... Doufám, že po návratu Váš rohák dostane se do mnoha soukromých rukou a že Tě pozdravím jako spoludomácího pána. Já na to nemám.

Ještě maličkost. Splnilo se proroctví, pronesené nebožtíkem Schlicksbierem asi před deseti lety, když jsme šli z pohřbu jednoho Lebensabiturienta. Řekl tenkrát: „Jednou se vrátí Utěšilovic z letního bytu a najdou v kavárně Jediného Slavíka." Stalo se. Všichni, kdo to slyšeli jsou už na druhém břehu. Pak člověk nemá denně slyšet die Posaunen des letzen Gerichtes. Ale dosti té senility.

Zdraví Tě i statnou kolchoznici tuissimus Slavík

V Praze 20.srpna 1966.

AAV ČR, f.Werstadt, korepondence. Antonín Kalina (1870 - 1922) byl r. 1918 předsedou poslaneckého klubu státoprávní demokracie v ústavodárném Národním shromáždění.

7 Viz dopis v poznámce 37, Srov. R.Kalivoda, Husitská epocha a J.A.Komenský. Praha 1992, s. 124, 184. Dlouhou (57s.), zcela odmítavou recenzi věnoval Slavík v r. 1969 sborníku čelných českých historiků Naše živá a mrtvá minulost. Praha 1968. Viz J.S., Oživený historický idealismus, umlčený historický materialismus (stroj.). SÚA, f.Slavík, a.j. 4.

„V Československu občanská odvaha poklesla tak hluboko, že sebemenší narážka na přehmat držitelů moci se pokládá už za bůhvíjakou mužnost. Dnes si naši lidé pochvalují, co si „troufali" někteří čeští literáti říci o událostech a poměrech v republice na III.sjezdu. Nikdo se však nepozastavuje nad tím, čím všichni vystupující spisovatelé tuto „statečnost" vykoupili. Všichni horlivě vyznávali vládní legendu o kultu osobnosti... a všichni zapomněli na základní Marxovu a Engelsovu tezi, že všechny společenské jevy třeba vykládat především z hospodářských poměrů, neboť takový výklad by nutně vedl k závěru, že Stalinův despotismus měl, podobně jako každý jiný orientální despotismus, svůj hospodářský základ v celostátním vlastnictví všech výrobních prostředků."[8] Tuto myšlenku Slavík vyjádřil v epigramu nazvaném Materialistický výklad dějin přítomnosti:

„Historie, kde je kořen tvého zotročení?
U marxisty Plechanova najdeš vysvětlení.
Kde ti může vláda vzít práci, chleba žvanec,
tam se rodí modla a kol modly rabů tanec."[9]

Chování českých spisovatelů a vědců za Stalina i v období chruščovské destalinizace odsuzoval Slavík podstatně více než chování před-

---

8 J.S. : Sovětští a čs. spisovatelé za revoluce (stroj. z října 1964). SÚA, f.Slavík, a.j. 18.

9 J.S.: Básně, epigramy (stroj.). SÚA, f.Slavík, a.j. 27. Ocitujme další dobové epigramy:

Na hradě Křivoklátě (z výkladu průvodce hrade)

Tady, v té plesnivé studené díře
král Ferdinand mořil Augustu kacíře
patnáct let zaživa hnil, zvolna umíral
za to že si na pány hubu otvíral
z toho závěr pro zájezdné autokary
nereptej a nic si nezačínej s cary!

Na Krakovci

Z hromady kamení varovně mluví každý kus
člověče nedělej, co zde dělal Jan Hus
mluv pravdu, braň pravdu, tím stále národ hecoval
nebyl by přišel o kejhák, kdyby byl kušoval

V Lánech (otčenáš u hrobu TGM)

Tatíčku Masaryku, my, tvoje věrné děti
přišli jsme ne slovy, ale skutky pověděti,
jak za tvým výchovným heslem husitsky stojíme,
přikradli jsme se do Lán, mluvit se však bojíme

Tamtéž.

stavitelů kultury v SSSR. Ti mohli alespoň na svou obhajobu uvést Někrasovovo: *„Po rodičích jsme tací!"* Každý věděl, jak je Rusko zatíženo staletým carským samoděržavím, jak despotická ideologie žila nejen v myšlení širokých vrstev nevzdělaných mužiků, ale i u ruských revolucionářů a spisovatelů. Takovou omluvu čeští literáti neměli. Na rozdíl od Ruska byl český národ už dávno gramotný a celé generace vyrůstaly v demokratickém prostředí. A přece čeští spisovatele se chovali stejně nestatečně jako jejich sovětští předchůdci:

„V r. 1948 nadšeně oslavili desáté výročí Krátkého kursu Dějin VKS(b) jako geniálního díla Stalinova, i když to byl paskvil na historickou práci a jen částečně dílo Stalinovo. O několik let později zapěli chvalozpěvy na dva Stalinovy článečky o jazykovědě jako nové epoše ve vývoji všech věd, aby následně uspořádali obdobný mumraj kolem Stalinovy brožurky Ekonomické problémy socialismu. Vrcholem bázlivosti a nemorálnosti... zůstane odhlasování spravedlivosti popravy Slánského."[10]

V úvaze nad padesátiletím ruské revoluce historik předvídavě poznamenal: *„Impozantní délka bolševické revoluce nedosvědčuje tomu, že bolševická revoluce bude postupovat tak, že se za nové „revoluční situace" podaří komunistům sovětského typu uchopit moc v dalších státech, ale spíš vede k závěru, že éra bolševické formy socialismu spěje ke svému konci. Bude nucena ustoupit jiným metodám v boji za lepší společenské řády."*[11]

Teprve za Pražského jara se Slavíkovo jméno mohlo znovu objevit v tisku. Rozhovor se Slavíkem o ruské revoluci tehdy otiskly *Sešity pro mladou literaturu.*[12] Na počátku ovšem hleděl k této „papírové vzpouře" se značnou nedůvěrou, která vyplývala z jeho názoru na chruščovovskou destalinizaci a z neochoty československých reformátorů přiznat, že „deformace" u nás mají svůj původ v ruském bolševismu (ti o tom ovšem mlčeli z taktických příčin, aby nedráždili sovětského „spojence").

Záhy ale podlehl všeobecnému nadšení roku 1968, které se odrazilo i v názvu jednoho komentáře - *Naše Glorious Revolution: „Dvacet let minulo od doby, kdy československá komunistická strana tzv. Vítězným únorem se stala pánem v republice. Pro mne to znamenalo konec vědecké a publicistické práce. Ironií osudu právě na dvacáté*

---

10 Tamtéž.

11 J.Slavík: Z doby jubilea 50. Výročí ruské revoluce (stroj.). SÚA, f. Slavík, a.j. 18.

12 Rozhovor o revoluci s dr. Janem Slavíkem. Sešity pro mladou literaturu 3, 1968, č. 21, s. 40-3.

výročí Února připadla vnitřní revoluce v komunistické straně. Nabyli tam vrchu živlové, kteří poznali, že způsob, jakým se po Únoru budoval socialismus, přivedl by svou nedemokratičností a despotičností k bankrotu na poli hospodářském i kulturním. V jádře to bylo pozdvižení proti metodám, které k nám byly zaneseny v době, kdy tam despotická éra Stalinova vrcholila. K vymoženostem, jež převrat v československé komunistické straně přinesl, patří také svoboda tisku." Ale zároveň trpce dodal: *„Za této situace z několika stran jsem byl vyzván, abych pokračoval v díle Vznik českého národa, jehož první dva svazky byly r. 1948 zabaveny... Zatím se přiblížila ultima linea vitae. Sotva zbývá čas k úklidu psacího stolu. Popsaný papír, pokud si jej neodnesla policie, třeba smésti do koše."*[13]

---

13 J.S., Nepublikované komentáře k r.1968 (stroj.). SÚA, f.Slavík, a.j. 20.

O rok dříve, v r. 1967 na žádost Ústavu dějin evropských socialistických států ČSAV o zaslání podkladů k připravovanému slovníku Čs. práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760 (Praha 1972) Slavík odpověděl dopisem řediteli ústavu, pověstnému Václavu Královi:

Vážený pane řediteli, V Praze 26.V.1967

neodpověděl jsem na první Váš dopis, ježto jsem to pokládal za nedopatření, které jste asi sami postřehli. Jak možno žádat o spolupráci individuum, které jako historik pro Československou akademii neexistuje. Mimo jiné svědectvím je rejstříkový seznam českých historiků v bibliografii, vydané francouzsky pro stockholmský sjezd. Druhá výzva mně nutí mne k závěru že nebylo to nedopatření. Odpovídám tedy, jak musím. Nemohu psát o sobě, ježto musil bych registrovat fakta pro publikace Akademie nepřijatelná. Například několik stížností, zaslaných akademikům historikům (jednou dokonce přímo předsedovi Akademie Šormovi), na hrubé chyby v historických publikacích Akademie. Musil bych se zmínit o některých faktech, ze kterých by se mohl vyvodit závěr, že chci svou skromnou mimovědeckou produkci svalovat na mimovědecké vlivy, např. kdybych psal o faktu, že moje spisy zabavili a ničili nacisté jako bolševické a komunisté jako protibolševické. Nemohl bych také zatajit fakt, že čeští universitní slavisté se dlouho vzpírali, abych byl - prý zakuklený bolševik - jmenován řádným členem Slovanského ústavu (prorazil tím vyslanec Krofta tím, že pánům oznámil, že je to vůle toho, kdo bude členy Slovanského ústavu jmenovat). Musil bych také uvést fakt, že jsem byl z Ruského historického archivu propuštěn jako sovětofil, jak to bylo zaznamenáno za druhé agrární republiky v dokumentech policejních (ve skutečnosti to byla msta agrárníků). Musil bych také registrovat fakt, že jsem byl roku 1948 vyloučen od těch členů, s nimiž jsem po dlouhá léta vedl boje o to, aby Slovanský ústav nevydával např. Krylovovy bajky, ale publikace o ruské revoluci a ruských revolucionářích. Připomenutím těchto faktů mohl bych vzbudit zdání, že chci na stará kolena získat přízeň vládnoucích kruhů, čehož jsem astronomicky dalek. Na druhé straně stavíte mne svou výzvou do situace, že odmítnutí může být vykládáno jako následek jakési zloby, že mi bylo po Únoru hermeticky zabráněno, abych mohl cokoli publikovat, respektive dokončit spisy, na nichž jsem po léta pracoval. Náhodou jsem se obíral historiemi revolucí, případně reakcí a vím, co za revolucí je možné, ba takřka přirozené. Ale abych zabránil vzniku takové hypotézy, posílám Vám několik statí z mých komentářů o historii, o revoluci, o studiu revoluce. Takové, kde lze najít data k mé slavistické činnosti. Více - rebus sic stantibus - dělat nemohu. Nehodí-li se Vám tento materiál, napsaný v dobách velmi rozdílných, prosím o vrácení. Se srdečným pozdravem

Dr.Jan Slavík

Praha, Polská 42

Z.Šťastný, K personální bibliografii J.Slavíka. SP 1995, č. s. 371-2. Byl otištěn také další dopis z 18.II.1968 ke korektuře textu hesla slovníku.

Slavík viděl, že Kreml nelibě nese tento pokus o emancipaci z poslušnosti vůči SSSR, který ve svých důsledcích ohrožoval režim v Moskvě jako „špatný příklad" pro jiné „socialistické" státy, sovětské republiky i domácí reformátory. V komentáři po schůzce v Čierné nad Tisou opět připomněl, že ruská revoluce vedla k velkým společenským přeměnám v celém světě, ale sovětská forma socialismu musí nyní zmizet, protože se stala brzdou dalšího vývoje: *„V každém případě lidstvo stojí před gordickým uzlem, který těžko bude rozvázat bez násilných konfliktů. Jak tomu bylo na konci všech společenských revolucí."*[14]

Přesto, jako mnozí jiní, věřil, že Sovětský svaz, z ohledu na světové veřejné mínění a mezinárodní komunistické hnutí, nesáhne k vojenskému řešení. Kupodivu jeho manželka Marie, neškolená v historické vědě - intuice vedla k realističtějšímu hodnocení než erudice - odhadla situaci lépe a po výhružném dopise z Varšavy dnes a denně opakovala: *„Uvidíš, že nás ti Rusové obsadí!"*[15]

Slavík se dožil i následujících tragických událostí. V komentáři k intervenci, již realisticky hodnotil vpád sovětských vojsk jako přirozenou etapu degenerace ruské revoluce, neboť Pražské jaro bylo výzvou bolševické praxi. Proto se sovětské vedení rozhodlo v zárodku udusit toto kacířství. Tento komentář k vojenskému zásahu Kremlu mohl vyjít tiskem teprve posmrtně v roce 1990.[16] Jan Slavík zemřel v ústraní a oficiálním zapomenutí 9.května 1978 ve vysokém věku devadesáti tří let. Když Slavík koncem šedesátých let rekapituloval svou životní dráhu, připsal do svých pamětí poznámku na adresu oficiální „marxleninské" historiografie: *„Pobělohorští emigranti, znásilněni jezuity, opouštěli svět se zoufalým voláním: „Exoriar aliquis ex ossibus ultor!"* [Z našich kostí mstitel vstane]. *Nemohli si být jisti, že budou pomstěni. Ale historik ví, že mstitel zotročené vědy přijde. Je jím historie sama - konečný světa soud. Ukáže především úžasnou směšnost službičkujících kvazihistoriků."*[17]

V r. 1968 navázal se Slavíkem kontakt tehdejší Ústav dějin socialismu ÚV KSČ. Odkoupil Slavíkovy knihy pro svou knihovnu, převzal do archivu část jeho písemností, v Revue dějin socialimu byla přetištěna Slavíkova studie Pád první republiky (RDS VIII, 1968, č. 4, 549-80). Toto číslo však nebylo po srpnu distribuováno, viz dopis J. Slavíka K. Kazbundovi z 22.VI.1969.

14 J. Slavík, Komentář o prvním kole čs. - sovětského konfliktu, In: J. S. Iluze..., s. 150-3.

15 J. Slavík, Nechápou, tak jako Napoleon do smrti nepochopil. Slovo k historii 26, 1990, s. 4.

16 Tamtéž.

17 J. Slavík, Když...., s. 65.